

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗОЛОТОВАЛЮТНИМИ РЕЗЕРВАМИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

***О.В. Ніколенко, Національний банк України;
О.Б. Лупін, канд. екон. наук, Національний банк України***

Українська банківська система утворилася протягом 1991 р. в результаті розпаду СРСР. Україна, як новостворена держава, не мала власних золотовалютних резервів, а отже й досвіду управління ними, кадрів, інфраструктури. За часів СРСР управління золотовалютними резервами було виключно монополією центральних органів Держбанку СРСР та його агента – Зовнішекономбанку СРСР.

Структура та функції центральних банків визначалися в країнах світу протягом досить довгого історичного періоду під впливом унікальних для кожної країни історичних, політичних, економічних та інших факторів. Незважаючи на особливості грошово-кредитної політики, різний ступінь економічного розвитку, практично всі країни світу мають золотовалютні резерви, а отже, здійснюють управління останніми у той або інший спосіб. Основним джерелом поповнення золотовалютних резервів СРСР були валютні надходження від експорту сировини, енергоносіїв та корисних копалин, а також власний видобуток золота. Золотовалютні резерви СРСР використовувались в основному для фінансування імпорту продовольства, товарів широкого вжитку, а також для фінансування політичних заходів СРСР, пов'язаних, насамперед, з підтримкою країн-сателітів. Фактично, золотовалютні резерви просто "проїдалися", при чому особливо динамічно цей процес розвивався в перші та останні роки існування СРСР.

З грудня 1991 р. з моменту створення Національного банку України на базі українського республіканського відділення Держбанку СРСР починається історія управління золотовалютними резервами сучасної незалежної України [1]. Доречно зауважити, що процес розбудови механізму управління золотовалютними резервами відбувався досить непросто. На нашу думку, можна виділити чотири етапи еволюції управління золотовалютними резервами НБУ [2].

Перший етап охоплює період з часу створення Національного банку України і закінчується організацією Валютної біржі НБУ (1992 р.). Найважливішими завданнями на цьому етапі було створення інфраструктури управління золотовалютними резервами, встановлення кореспондентських відносин НБУ з іноземними банками, підготовка кваліфікованого персоналу.

Другий етап триває з 1992 до 1995 р. (початок кредитування України Міжнародним валютним фондом). Для цього етапу характерними є дві особливості: активне формування нормативно-правової бази з питань валютного регулювання та валютного контролю в Україні і швидке зростання золотовалютних резервів НБУ завдяки впровадженню обов'язкового продажу частини валютних надходжень. На цих етапах еволюції механізму управління золотовалютними резервами НБУ питанням зберігання золотовалютних резервів приділялося явно недостатньо уваги. Про це свідчить термінологічна плутанина, коли під поняттям "управління золотовалютними резервами" в

основному розумілося здійснення операцій на внутрішньому валютному ринку: викуп 10 % обов'язкового продажу іноземної валюти, а пізніше – купівля-продаж іноземної валюти на УМВБ.

Третій етап (1995-1998 рр.) пов'язаний зі стрімким зростанням обсягів золотовалютних резервів за рахунок надходження кредитів МВФ та короткострокових портфельних іноземних інвестицій (рис. 1). Завершується цей етап фінансовою кризою 1998 р.

Четвертий етап (з 1998 р. і до теперішнього часу) виявив недоліки існуючої системи управління золотовалютними резервами НБУ, зокрема: низьку ліквідність резервів, що обумовлено використанням довгострокових фінансових інструментів; проведення операцій з офшорними банками; недостатній рівень контролю за ризиками НБУ.

Таким чином, перед Національним банком України постала серйозна проблема вибору стратегічних і тактичних напрямків вдосконалення системи управління золотовалютними резервами.

За даними опитування, проведеного агентством Central Banking Publications у 2000 р., серед 48 центральних банків [3] 95 % опитаних планували здійснити певні заходи, спрямовані на вдосконалення систем управління золотовалютними резервами (табл. 1).

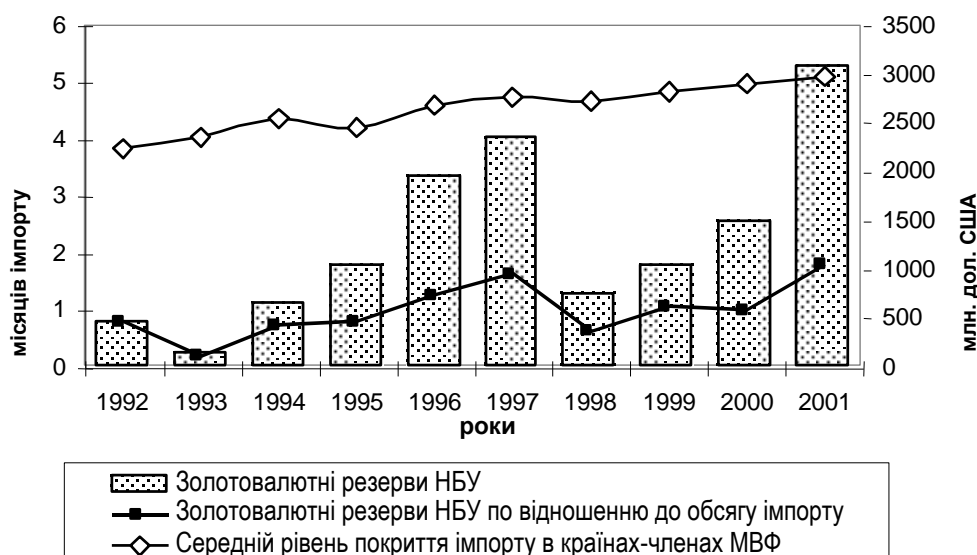

Рис. 1. Динаміка золотовалютних резервів НБУ у 1992-2001 рр.

Напрями вдосконалення управління золотовалютними резервами за даними експертних оцінок

№ пор.	Заходи	Відповіді респондентів, %
1	Підвищення статусу та повноважень підрозділів центрального банку, що задіяні в процесі управління золотовалютними резервами, укріплення їх кадрового потенціалу	18
2	Вдосконалення ризик-менеджменту	18
3	Портфельне управління золотовалютними резервами	18
4	Застосування прийомів та технологій комерційних банків та інвестиційних фондів	16
5	Вдосконалення організаційної та функціональної структури підрозділів центрального банку, що задіяні в процесі управління золотовалютними резервами, зокрема, виділення фронт- та бек-офісів	14
6	Ширша диверсифікація золотовалютних резервів	14
7	Залучення зовнішніх інвестиційних менеджерів для управління частиною золотовалютних резервів	2
8	Інші	1
РАЗОМ		100

У процесі управління золотовалютними резервами вирішальним фактором є кваліфікація, ініціативність та здатність приймати рішення працівників центрального банку в швидкозмінюваних ринкових умовах. Діяльність з управління золотовалютними резервами є, за своєю суттю, найбільш “комерційною” серед інших напрямків діяльності центрального банку. Враховуючи це, деякі центральні банки планують підвищити статус підрозділів, що задіяні в процесі управління золотовалютними резервами, та покращити режим матеріального заохочення для залучення висококваліфікованих фахівців. Застосування технологій комерційних банків та інвестиційних фондів, вдосконалення ризик-менеджменту, запровадження портфельного управління резервами дає змогу центральним банкам використовувати досвід не тільки їх колег з іноземних центральних банків, але й багаторічний досвід приватних інвестиційних менеджерів.

Оприлюднення результатів роботи слідчої комісії Верховної Ради України з перевірки діяльності НБУ на чолі з Віктором Суслевим призвело до обвинувачень Міжнародним валютним фондом України у наданні нею недостовірної звітності про міжнародні резерви у 1996-1997 рр. В перебігу обвинувачень Україна добровільно оголосила безстроковий мораторій на розміщення золотовалютних резервів, обмеживши коло фінансових інструментів тільки міжбанківськими депозитами в першокласних іноземних банках.

Різке зростання обсягу золотовалютних резервів у 1999-2001 рр. значно ускладнило розміщення коштів резервів в іноземних банках з огляду на зростаючий кредитний ризик та погіршення ліквідності резервів. Світова практика свідчить, що центральними банками світу досить широко використовуються міжбанківські депозити, але сума вкладених резервів не перевищує 15-20 % (в Україні – більше 70 %).

На рис. 2 зображено результати досліджень інвестиційної структури світових золотовалютних резервів протягом 1988-2000 рр., здійснених Банком міжнародних розрахунків [4].

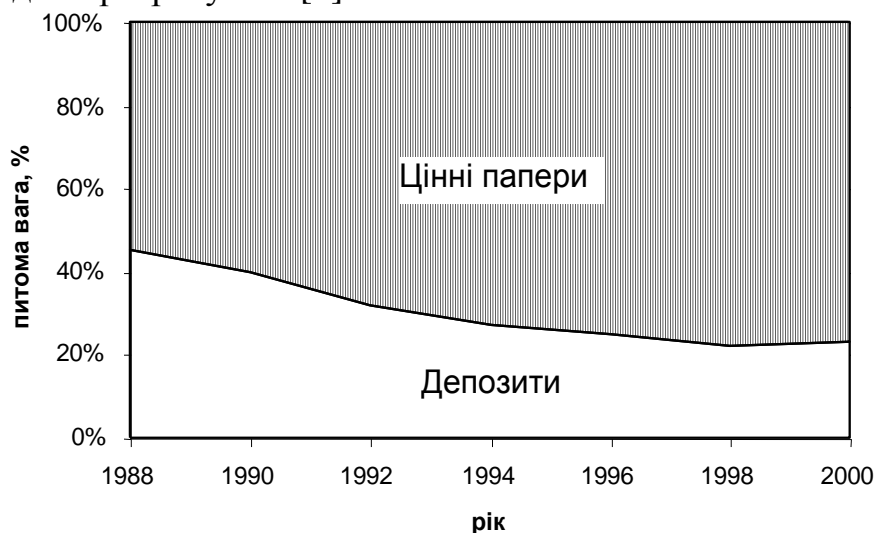

Рис. 2. Інвестиційна структура світових золотовалютних резервів у 1988-2000 рр.

Впродовж 1988-2000 рр. спостерігалася чітка тенденція до поступового збільшення питомої ваги високонадійних державних цінних паперів за рахунок зменшення частки незабезпечених депозитів у комерційних банках. Така ситуація, на нашу думку, позитивно впливає на інвестиційну структуру золотовалютних резервів, зокрема:

- збільшується ліквідність золотовалютних резервів – державні цінні папери можуть бути продані у випадку необхідності на розвинутому вторинному ринку, водночас дострокове припинення раніше укладених депозитних угод спричиняє певні складнощі та, у деяких випадках, штрафні санкції з боку банку-контрагента;
- підвищується рівень захищеності золотовалютних резервів внаслідок зниження кредитного ризику: державні цінні папери індустріально розвинутих країн мають найвищі кредитні рейтинги та дуже низьку ймовірність дефолту.

Побудова ефективної організаційної структури є однією зі складових процесу управління золотовалютними резервами. Наявність прозорої системи прийняття управлінських рішень, чіткого механізму укладання, обробки угод та розрахунків за ними, системи моніторингу ризиків, внутрішнього контролю та аудиту є основними передумовами ефективного управління золотовалютними резервами. Безпосередній контроль вищого керівництва Національного банку України за кожною з укладених угод чи проведених операцій серйозно ускладнює процедури ризик-менеджменту, робить процес прийняття рішень щодо управління золотовалютними резервами Національного банку України

непрозорим і призводить іноді до суттєвих збоїв та порушень у процесі обробки угод та здійснення розрахунків за ними, підвищуючи тим самим операційний ризик.

Так, з 1999 р. в Національному банку функціонує підрозділ контролю ризиків – спочатку сектор у складі Департаменту валютного регулювання, а з 2000 р. – самостійне управління, підпорядковане безпосередньо Голові Національного банку України. Також створений і працює Департамент внутрішнього аудиту, який періодично проводить діагностику та розробляє рекомендації щодо вдосконалення системи управління золотовалютними резервами.

У 2001 р. в Національному банку України вперше створено колегіальний орган, який займається виключно координацією діяльності підрозділів НБУ, задіяних у процесі управління фінансовими активами та пасивами – постійно діючу раду при першому заступнику Голови НБУ з питань управління активами і пасивами НБУ.

Звітність щодо золотовалютних резервів, проблеми її вдосконалення у 1998-2000 рр. були найбільш важливими питаннями для Національного банку України. Обвинувачення Міжнародного валютного фонду щодо надання недостовірної звітності стосовно золотовалютних резервів НБУ не тільки серйозно зашкодили його репутації, але й призвели до затримки програми розширеного фінансування (EFF) та неотримання Україною кредитів на суму 726 млн. СПЗ. На нашу думку, виникнення цієї проблеми було практично спричинено жорстким алгоритмом розрахунку звітних показників згідно з Технічним меморандумом МВФ, та неузгодженістю цього алгоритму з вимогами Керівництва з платіжного балансу МВФ.

У 1996 р. Міжнародний валютний фонд розробив спеціальний стандарт поширення даних (ССПД), який деталізує та стандартизує звітність щодо золотовалютних резервів країни, що надається Міжнародному валютному фонду та іноземним кредиторам, якщо країна має намір здійснювати запозичення на зовнішніх фінансових ринках. Звітність, побудована за стандартом СПД, використовує не тільки балансові статті Національного банку України в іноземній валюті та банківських металах (до складу яких і входять золотовалютні резерви). Так, до звітності включаються прогнозовані на наступні 12 місяців відплив та надходження іноземної валюти НБУ, що дає змогу прогнозувати стан міжнародної валютної ліквідності країни наперед і є дуже зручним для застосування економіко-математичної моделі достатності золотовалютних резервів “правило Гуїдотті”.

З початку 2001 р. Національний банк України щомісячно готує звітність щодо золотовалютних резервів за стандартом СПД.

Необхідними умовами для запровадження операцій з цінними паперами є:

- активізація старих та відкриття нових депозитарних рахунків для зберігання цінних паперів у банках, розташованих в основних фінансових центрах світу (Лондоні, Нью-Йорку, Франкфурті, Парижі, Цюриху);
- розробка інвестиційного еталону (інвестиційної декларації), побудованого на основі цінних паперів, визначення показника дюрації для обмеження процентного ризику;

- вдосконалення внутрішніх систем управлінського та бухгалтерського обліку для адекватного відображення операцій “securities lending”, РЕПО.
- підвищення кваліфікації персоналу Національного банку України, задіяного в процесі здійснення операцій із золотовалютними резервами.

В результаті реалізації вищенаведених заходів та запровадження операцій з цінними паперами, що емітуються Банком міжнародних розрахунків (перший етап реформування), економічний ефект, розрахований нами, складатиме 106,6 млн. грн. на рік.

Список літератури

- Закон України “Про банки і банківську діяльність” № 872-ХІІ від 20.03.1991 р. // Закон України. – К., 1996. – Т. 1. – С. 285.
- Лупін О.Б. Ефективність управління золотовалютними резервами Національного банку України // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2001. – № 5. – С. 10-23.
- Pringle R., Weller B. Reserve Management and the International Financial System. – London: Central Banking Publications, 2000. – 71 p.
- Rigaudy J.-F., Matt J.-P. Recent Trends in Central banks Reserve Management // BIS Bankind Department Research Papers. – Basle: BIS.